

תוכן העניינים

ז	הקדמה
ט	מבוא
xvii	קיצורים ביבליוגרפיים
xx	סמלים וקיצורים כלליים
1	ספר תהילים בתרגום הסורי של ארץ-ישראל

הקדמה

הכרך המונח עתה בידי הקורא משלים מפעל שנטל על עצמו פרופ' משה גושן-גוטשטיין ז"ל לפני למעלה מיובל שנים: הכנת מהדורה מדעית של תרגום המקרא לסורית ארץ-ישראלית המבוססת על קריאה מחודשת של שרידיו. פרופ' גושן ביקש להעמיד מהדורה שתשמש הן את חוקרי המסורת היוונית – שהרי התרגום לסורית ארץ-ישראלית נעשה מתוך תרגום השבעים – הן את חוקרי הארמית לניביה. החלק הראשון של המהדורה, המחזיק את ספרי התורה והנביאים, ראה אור בשנת תשל"ג. החומר לחלק השני – שיועד לכלול את ספרי הכתובים והספרים החיצונים – עובד לפני שנים רבות בידי פרופ' גושן ועוזרו חנן שירון ז"ל, ואולם גורמים שונים מנעו את פרסום החלק השני במועדו. התקדמות המחקר בסוגיה מאז חייבה לשנות את הכרך לעומת תכניתו המקורית של פרופ' גושן. בעצתו של פרופ' משה בר-אשר הוחלט לפרסם את הכרך במתכונתו הנוכחית.

ד"ר משה מורגנשטרן נשא בעול של הכנת החומר לדפוס. פרופ' בר-אשר בדק את החומר כדי להבטיח את דיוקו ואת מהימנותו, ואף הקדים למהדורה מבוא. מר נועם מזרחי תיאם בין העוסקים במלאכה לאורך השנים על מנת להביא את המפעל לידי גמר. הוצאת הספרים של האוניברסיטה העברית על-שם י"ל מאגנס נטלה על עצמה את הוצאת הספר לאור. לכולם יאתה תודה.

אנו מבקשים להביע את תודתנו למרכז לשימור כתבים דתיים עתיקים שבאוניברסיטת בריגהם יאנג על תמיכתם הנדיבה בפרסום כרך זה.

שמריהו טלמון

מבוא

מבוא

[א]

בשנת תשל"ג (1973) הופיע החלק הראשון של המקרא בתרגום לסורית של ארץ־ישראל (סוא"י), הכולל את כל מה ששרד מן התורה וספרי הנביאים, בעריכת פרופ' משה גושן־גוטשטיין המנוח.¹ בסוף ההקדמה לכרך אומר העורך כי "רוב החומר של ספרי הכתובים ושל הספרים החיצוניים בנוסח הסא"י כבר מוכן בידינו, ותקוותי שאוכל להציעו לחוקרי המקרא והבלשנות השמית בעתיד הקרוב".²

יודע אני שאכן כבר בשנת 1973 היה מוכן רוב החומר של הכרך השני, ואף השתתפתי בהגהת מרביתו לבקשת פרופ' גושן תוך קריאה מחודשת של הטקסט בהשוואה למקור בתצלומי כתבי־היד של הספרות הסוא"י כפי שעשיתי בכרך הראשון. אלא שהשלמתו נתעכבה בשל עיסוקיו של פרופ' גושן בפרסומיו האחרים. באותה עת התחיל חגן שירון באיתור הפסוקים של ספרי הכתובים והספרים החיצוניים המצוטטים בספרים שונים וראש לכול המובאות בספרי הברית החדשה. לאחר מחלת פרופ' גושן והחלמתו במחצית השנייה של שנות השמונים, הוא דחק בשירון להשלים את המלאכה בחלק השני. שירון אכן התקדם במלאכה, אם כי קשתה עליו העבודה בשל בעיות בריאות. פרופ' גושן התכוון לכתוב מבוא שבו ידון בנוסח הסוא"י, וממני ביקש לכתוב את חלק המבוא שיעסוק בענייני הלשון. לאחר פטירת העורך בשנת תשנ"ב (1991) עשה שירון מאמצים כדי להשלים את הכרך, אך הדבר לא נסתייע בידו בשל כובד חוליו.

בשנת תשנ"ז הביאו מר שירון ז"ל ורעייתו תבלח"א את החומרים שאסף וכתב למפעל המקרא ומסרום לפיקוחי. פרופ' שמריהו טלמון, עורך מפעל המקרא, ביקש ממני להכין את הכרך השני לדפוס. ד"ר משה מורגנשטרן קיבל על עצמו להגיה את החומרים שמסר שירון ולהביאם לדפוס. כשבדקתי את החומר ששירון העביר, התברר שהוא מסר לנו שורה של נוסחאות לכל ספר וספר. למשל לספר תהילים הוא מסר תשע נוסחאות חלופיות. החלטנו אפוא שד"ר מורגנשטרן ואני נשוב

¹ המקרא בתרגום הסורי־ארצי־ישראלי, חלק ראשון: תורה ונביאים (כתבי מפעל המקרא של האוניברסיטה העברית, ד), בעריכת משה גושן־גוטשטיין, סייע בידו חגן שירון, ירושלים תשל"ג.

² שם עמ' ח (= עמ' VII בחלק האנגלי של הספר).

ונבדוק מחדש את כל הקטעים בהשוואה לתצלומי כתבי־היד המקוריים, ונקבע נוסחה סופית, וכך עשינו. למרבה הצער, התברר לנו כי שירון העביר רק את המובאות מספר תהילים, וחסרו המובאות ליתר הספרים. לפיכך החלטנו לפרסם בשלב הזה רק את המהדורה לספר תהילים, המחזיקה מעל שישים אחוזים של החומר שצריך היה להיכלל בכרך השני.

[ב]

מהדורה זו של תרגום המקרא בסו"א לספר תהילים כוללת חומר רצוף מכארבעים וחמישה מזמורים וציטטות מלמעלה משמונים מזמורים. רוב הטקסטים הכלולים במהדורתנו הם מן התקופה המאוחרת בתולדות הדיאלקט, כלומר מראשית האלף השני למניין הרגיל, כשהלשון הסו"א לא הייתה שוב לשון חיה ושימשה רק לשון פולחן. רוב מכריע של המזמורים והפסוקים המצוטטים שימשו בריטואלים שונים. החלק הגדול של המזמורים כלול בהורולוגיון שפרסם מ' בֶּלֶק בשנת 1954,³ ומיעוטם בריטואלים אחרים, כגון הלקציונר שפרסמו האחיות לואיס וגיבסון.⁴

[ג]

כבר נאמר בידי חוקרים רבים של הספרות הסו"א, כי ספרות זו ברובה המכריע מיוסדת על תרגום השבעים למקרא, הברית החדשה וספרות נוצרית אחרת. יוצא מכלל זה מעט חומר אפיגרפי, הכולל מצבות קבורה וכתובות שהשתמרו בכנסיות ובמנזרים, שהוא חומר מקורי ולא מתורגם. לפיכך רוב הספרות הסו"א למקרא אין לה ערך של ממש לחקר נוסח המקרא. עיקר חשיבותה בשימור לשון זו. בזכותה אנו

³ M. Black, *A Christian Palestinian Syriac Horologion (Berlin MS. Or. Oct. 1019)*, Cambridge 1954 (להלן: בלק, הורולוגיון). כידוע, כאשר מזמור בא בהורולוגיון פעמים אחדות, בלק ההדיר רק הופעה אחת שלו, ולהופעה האחרת הסתפק ברמיוה בלבד. גם אנחנו נהגנו כבלק והבאנו רק הופעה אחת של המזמור, ולאחרת רמזנו באפראט המקורות. לעומת זאת, כאשר מזמור בא בשני חיבורים שונים, כגון מזמור נז שבא גם בהורולוגיון וגם בקטעים שפרסם לאנד, הבאנו בפנים את שתי הנוסחאות. לרשימת הקיצורים המשמשים באפראט המהדורה ראה בסוף המבוא האנגלי, עמ' xvii.

⁴ A. S. Lewis & M. D. Gibson, *A Palestinian Syriac Lectionary Containing Lessons from the Pentateuch, Job, Proverbs, Prophets, Acts, and Epistles*, London 1897

מתוודעים ללהג הנוצרי של הארמית בארץ-ישראל המקביל בזמן ובמקום ללהג היהודים (המכונה "ארמית גלילית") וללהג השומרונים.

ואף זאת, כלל הספרות הכתובה בסוא"י מתחלקת לשתי תקופות: הספרות מן המאה השישית (או מראשית המאה החמישית) עד השמינית לספירה המקובלת, המשקפת חומרים שנכתבו בהיות להג זה לשון חיה, והספרות מן המאה העשירית עד ראשית המאה השלוש-עשרה, כשהלשון שוב לא הייתה מדוברת, ואך שימשה כלשון פולחן של הכנסייה המלכיתית בארץ-ישראל.⁵

[ד]

פרופ' גושן המנוח סבר בצדק רב כי ראוי להגיש את התרגום הסוא"י בכתב עברי גם כדי להרבות את קוראיו. דרך אחרת נקטו כריסטה מילר־קסלר ומיכאל סוקולוף במהדורתם המצוינת לספרות הסוא"י מן התקופה הקדומה.⁶ הם לא הסתפקו באסטרנגלו הסורי, אלא הזמינו אצל מומחה פונטים של האסטרנגלו הסוא"י.

אין ספק כי בכל לשון יש עניינים חשובים יותר וחשובים פחות האובדים בכל מעשה תיווך המעביר לשון מכתבה המקורי לכתב אחר.⁷ אבל כבר נשתגר המנהג להעביר לשונות מכתבן המקורי לכתב אחר, כגון העתקת הלשון האכדית מכתב היתדות לכתב לטיני, או העתקת טקסטים בעברית ובארמית של השומרונים בכתב מרובע עברי במקום הכתב העברי העתיק בגלגולו השומרוני, המשמש את בני העדה עד זמננו. לפיכך אין לראות בהכרעת פרופ' גושן מעשה חריג או מעשה הפורע סדרים מקובלים.

⁵ להרחבת היריעה של הדברים שהוצגו בסעיף ג ראה מ' בר־אשר, מחקרים בסורית של ארץ-ישראל: מקורותיה, מסורותיה ובעיות נבחרות בדקדוקה, ירושלים תשל"ז (להלן: בר־אשר, מחקרים בסוא"י), עמ' 1–30. ספר זה מבוסס על עבודת דוקטור משנת תשל"ו, שנוספו בה השלמות ותיקונים ומפתחות מפורטים בעמ' 547–581.

⁶ C. Müller-Kessler & M. Sokoloff, *A Corpus of Christian Palestinian Aramaic, I: The Christian Palestinian Aramaic Old Testament and Apocrypha Version from the Early Period*, Groningen 1997. לאחר כך זה הם הוציאו לאור גם כרכים של הברית החדשה וחיבורים אחרים.

⁷ ראה מה שכתבתי לאחרונה במאמרי: "התנ"ך בסורית ארץ-ישראלית", לשוננו, סא (תשנ"ח), עמ' 131–143; לענייננו ראה §7 בעמ' 134.

[ה]

עתה מיתוסף לכרך הראשון של מהדורת התרגום הסוא"י הקובץ הגדול של מה שהיה מיועד להיכלל בכרך השני. כאמור, היקפו כשני שלישים ממה שנועד לכרך השני של תרגום המקרא בסוא"י. מי שיידרש לחומר הזה יוכל להתוודע ללהג הסוא"י בגילוי המאוחר בראשית האלף השני. רבים מקווי הלשון המאפיינים תקופה זו נידונו דיון שיטתי ונרחב במחקר.⁸ אף שהלהג הסוא"י במיטבו מיוצג בטקסטים מן התקופה הקדומה דווקא, ומבחינה זו אין כיום מהדורות טובות להכרת רובד זה מן הספרים שמילר-קסלר וסוקולוף פרסמו.⁹ אבל מי בלשן ויזניח את הטקסטים מן התקופה השנייה בתולדות הדיאלקט? קרוב לוודאי שהטקסטים מתקופה זו מעידים על גיבוש דיאלקטי אחר של הלהג לעומת זה המיוצג בספרות הסוא"י מן התקופה הקדומה.¹⁰ באים בו בגיבוש זה הרבה קווי לשון בעלי עניין.

[ו]

החומר המאוחר מרחיב את ידיעותינו בלשון הן באשר לאוצר המילים הן באשר לדקדוק בפרטיו ובכוללותיו. מי שיידרש לגלוסר שהביא בלק במהדורתו ימצא בו ענייני מילון וענייני דקדוק בעלי ערך לא מבוטל.¹¹ למשל בפסוק "גם צפור מְצָאָה בֵּית וְדָרוֹר קָן לָהּ אֲשֶׁר שָׁתָה אֶפְרָחֶיהָ" (תהילים פד 4). המילה "אֶפְרָחֶיהָ" ניתרגמה בשבעים $\tau\acute{\alpha}$ $\nu\omicron\sigma\sigma\acute{\iota}\alpha$ $\acute{\alpha}\nu\tau\eta\tilde{\iota}\varsigma$; ביטוי זה ניתרגם בטקסט של המזמור המצוי בהורולוגיון שההדיר בלק במילה גוזלה (=גוזליו).¹² יש כאן תוספת תיעוד למילה גוזל, שהייתה ידועה לפני כן מהופעה אחת בלוקס ב 24: זוג דשופנינין אא תרין גוזלין דיון

⁸ ראה בר-אשר, מחקרים בסוא"י, פרק 5 ("שיטות הניקוד"), עמ' 203–281; פרק 6 ("בין מוקדם למאוחר בלשון"), עמ' 284–341, ובמקומות אחרים בספר.

⁹ ראה לעיל, הערה 6.

¹⁰ ראה בר-אשר, מחקרים בסוא"י, עמ' 338–341.

¹¹ ראה בלק, הורולוגיון, עמ' 51–72.

¹² הביטוי "אֲשֶׁר שָׁתָה אֶפְרָחֶיהָ" מתורגם שם הן דיסטם גוזלה (=מקום אשר ישים את גוזליו). הנושא (הציפור, הדרור) הוא בזכר, שלא כמו בעברית, ובשל כך אנו מוצאים דיסטם [deyēsām] (> דיסטם) (=אשר ישים). עניין קיצור התנועה e ל-ə (יסיס < יסטם) נידון אצל בר-אשר, מחקרים בסוא"י, עמ' 439 ואילך.

(=שני תורים או שני בני יונה).¹³

בתהילים לח 13 אנו קוראים "וַיִּנְקְשׁוּ מִבְּקָשׁי נַפְשִׁי". הביטוי מתורגם בשבעים: *καὶ ἐξεβιάσαντο οἱ ζητοῦτες τὴν ψυχὴν μου* דבעין נפשי.¹⁴ לפנינו הפועל *עָשָׂם* שנשאל קרוב לוודאי מן הסורית ועניינו 'דיכא, הכריע, הכה מכה ניצחת'.

דוגמה מעניינת ביותר שנודעה לנו מהתרגום הסוא"י לתהילים היא הפועל כוּע. הפועל העברי דמ"ם ניתרגם בפועל היווני *καταυγῶ* (= אשתוק), וזה ניתרגם בשורש כוּע. הרי פירוט הדברים: "רָגְזוּ וְאֵל תַּחֲטְאוּ אִמְרוּ בְלִבְכֶם עַל מַשְׁכָּכְכֶם וְדַמּוּ" (תהילים ד 5). הפועל "וְדַמּוּ" מתורגם בשבעים *καταυγήτε* ובסוא"י אתכוּעו. ובפסוק "לְמַעַן יִזְמְרָךְ כְּבוֹד וְלֹא יָדָם" (שם ל 13) הצירוף "וְלֹא יָדָם" ניתרגם בגוף המדבר: *καὶ οὐ μὴ καταυγῶ*, וזה ניתרגם בסוא"י: ולא אתכוּעו. וכבר העמיד על הממצאים האלו בלק.¹⁵ אלא שהוא הסתפק אם הפועל כוּע אינו גלגול של כוּע.¹⁶ המעבר של כוּע אל כוּע אינו מסתבר – לא רק כחילוף גרפי, שכן אין שתי האותיות וי"ו ונו"ן דומות זו לזו בכתב הסוא"י, אלא אין לו בסיס גם כחילוף פונטי, ועל כן הצעתו של בלק אין בה ממש. אני מציע בזהירות רבה לשקול פתרון אחר: לפי שמדובר בימים שהערבית הייתה שפת הדיבור של כותבי הטקסטים הללו, ורישומיה ניכרים גם בטקסטים של הורולוגיון, יש מקום לבדוק אם אין מדובר בפועל שאול מן הערבית. אנו יודעים שהפועל *kawwa'a* בערבית, שעניינו 'שָׁכַב וּנְשָׁעַן עַל מַרְפְּאוֹ', עבר לציין גם את ההוראות 'שָׁכַב, יָשָׁן'. נקל לראות קשר סמנטי בין הַשְׁנָה לשתיקה ולדממה, אך ברור מאוד כי השערה זו עדיין טעונה ביסוס.

[ז]

גם ענייני דקדוק רבים מאפיינים את התקופה המאוחרת בתולדות הלהג שלנו, והם מתועדים גם בטקסטים המתפרסמים כאן. יתרה מזאת, יש תופעות שהן מתועדות רק

¹³ ראה בלק, הורולוגיון, עמ' 54.

¹⁴ וכבר העיר על הדבר בלק, הורולוגיון, עמ' 65.

¹⁵ הורולוגיון, עמ' 59.

¹⁶ בלק (הורולוגיון, עמ' 59) אף מפנה למילון של לוי בערך "כנע".

בטקסטים המאוחרים, ויש בהם כדי להאיר את תולדות הדיאלקט גם בתקופה הקדומה. מי שיידרש לסעיפים רבים בספרי הדקדוק של פ' שולטהס¹⁷ או של כריסטה מילר־קסלר¹⁸ ולעבודות אחרות¹⁹ יוכל להיווכח בדבר זה. על כן נסתפק כאן בהדגמה קצרה בלבד:

עדויות מפורשות להטעמת מלעיל של הלהג מצויות רק מן התקופה המאוחרת של הסוּא". למשל הכתיב של צורות עבר נסתר, בינוני או עתיד של שרשי ע"ו בלא יו"ד ללמד יצאו על שינוי בהטעמה. כתיבים כגון אסם, מסם, יסם במקום אסים [asim], מסים [mesim], יסים [yesim]²⁰ מלמדים כנראה על עמעום התנועה $i (\partial <)$ בשל נסיגת הטעם.²¹

גם כתיבים כגון יתובין במקום יתובון [yetübün] ללמד יצאו שהטעם עבר אל ההברה השנייה מהסוף, וחל תהליך של דיסימילציה של שתי התנועות העוקבות; התנועה השנייה בהברה לא מוטעמת נשתנתה מן \bar{u} ל־ e או ל־ ∂ . הנה דוגמות ספורות של התהליכים המתוארים לעיל מן המהדורה של ספר תהילים: דאסם (מו 9) כתרגום של "אֲשֶׁר שָׁם"; (לא הות) מסם (קא 3) כתרגום של "לא אֲשִׁית"; יתובין (= ישובו) ליד הכתיב ההיסטורי יבהתון (= יבושו) בפסוק אחד (ו 11). וכן יתובתין (= יגורו) ליד הכתיב ההיסטורי ויתטמרון... ינטרון (= "יִצְפְּנוּ... יִשְׁמְרוּ") בתהילים נו 7.

[ח]

יכולנו להרבות בהדגמות של עניינים פילולוגיים או של נושאים לשוניים שניתן להעלות בשפע מן המהדורה הזאת, כדי להראות קווי לשון חשובים שנשמרו בלהג הסוּא", אפילו בטקסטים שנכתבו בתקופה המאוחרת. אמנם יש בהם משוגות

¹⁷ F. Schulthess, *Grammatik des christlich-palästinischen Aramäisch*, Tübingen 1922 (מהדורת צילום: Hildesheim 1965).

¹⁸ C. Müller-Kessler, *Grammatik des christlich-palästinischen-Aramäischen*, I: *Schriftlehre, Lautlehre, Formenlehre*, Hildesheim, Zürich & New York 1991

¹⁹ ראה למשל פרקי הדקדוק אצל בראַשר, מחקרים בסוּא", עמ' 365-506.

²⁰ תעתיקי תנועה מלאה במקום השווא (אַסִים, מְסִים, יְסִים) על יסוד המסגנות שהסקתי בעיוני בסוגיה זו; ראה בראַשר, מחקרים בסוּא", עמ' 438-447.

²¹ ראה הדיון בסוגיה זו בהפניה שבסוף ההערה שלפני זו.

והשפעות חוץ מן הסורית ומן הערבית כפי שתואר בפירוט במקום אחר,²² אולם גם בתקופה הזאת עדיין נמסרת ספרות בלשון ששמרה על רבים מקוויה המקוריים.

* * *

החלטת פרופ' משה גושן-גוטשטיין להוציא לאור מהדורה זו, ומימושה בידי מלומד דייקן וידען כחנן שירון ז"ל היו והינם מעשים הראויים להוקרה. מי שירצה ללמוד פרק חשוב בלהג הסוא"י, הכרך הראשון והחטיבה הגדולה המתפרסמת בכרך זה מספקים לו מלוא חופניים חומר רב ערך.²³ ועל כך אנו חבים הרבה לשני מלומדים אלה.

זה המקום להודות לפרופ' שמריהו טלמון שטרח הרבה כדי לאפשר את הכנת המהדורה ואת הבאתה לדפוס. תודה מיוחדת לד"ר משה מורגנשטרן, שנתייגע הרבה בטיפול מסור ונאמן בהתקנה האחרונה ובהבאה לדפוס. וברכה לד"ר רונית ניקולסקי מ"דעץ" ולגב' אירית נחום מ"ארט פלוס" שהעמידו את הסדר בצורה הראויה. ועל הכול יבורך מר נועם מזרחי שטיפל בכל העניינים הטכניים ובתיאום בין כל העושים במלאכה כדי להביא את העבודה הזאת לידי גמר.

משה בר־אשר

²² ראה בר־אשר, מחקרים בסוא"י, עמ' 308–328 ("התגברות ההשפעה הסורית"), 328–335 ("הנוכחות הערבית"), 335–338 ("התרבות השיבושים").

²³ ברור כי מלומדים הבאים להעמיק בענייני הסוא"י ייטיבו להידרש למהדורתם המצוינת של מילר־קסלר וסוקולוף, המייתרת כמעט את כל המהדורות הקודמות לה, בכל חיבור שהוהדר בה:

INTRODUCTION

I

In 1973, the first volume of the Syro-Palestinian (Syp) version of the Bible appeared, which included all extant fragments of the Pentateuch and the Prophets, edited by the late Professor Moshe H. Goshen-Gottstein.¹ At the end of his preface to the volume, the editor wrote that “most of the material on Hagiographa and Apocrypha in the Syp version is ready, and I hope to be able to offer it to Bible scholars and Semitists in the not too distant future”.²

I know that most of the material for the second volume was indeed ready in 1973, and I even took part in proofreading most of it at the request of Professor Goshen, by comparing the material with photographs of the original manuscripts of Syp literature, as I did for the first volume. However, the completion of the second volume was delayed by Professor Goshen’s engagement in his other projects. At that time, Hanan Shirun began locating verses of the books of Writings and the Apocrypha cited in various Syp sources, first and foremost the biblical citations in the New Testament. Following Professor Goshen’s illness and recovery in the second half of the 1980’s, he urged Shirun to complete his work on the second volume. Shirun made some progress, but was slowed down by health problems. Professor Goshen intended to write an introduction that would address textual aspects of the Syp version, and asked me to contribute the linguistic discussion to the introduction. After the editor passed away in 1991, Shirun made efforts to complete the volume, but the severity of his illness precluded that.

¹ *The Bible in the Syropalestinian Version, I: Pentateuch and Prophets*, edited by M. H. Goshen-Gottstein with the assistance of H. Shirun, Jerusalem 1973.

² *Ibid.*, p. vii (= p. 7 in the Hebrew section of the book).

BIBLIOGRAPHICAL ABBREVIATIONS

- AO 96 G. H. Gwilliam, F. C. Burkitt & J. F. Stenning, *Anecdota Oxoniensia*, I, ix: *Biblical and Patristic Relics of the Palestinian Syriac Literature*, Oxford 1896
- BA 77 M. Bar-Asher, *Studies in Palestinian Syriac: Its Sources, Traditions, and Select Problems of Its Grammar*, Jerusalem 1977 [Hebrew]
- BA 98 M. Bar-Asher, "The Syropalestinian Version of the Bible", *Lešonenu* 61 (1998), pp. 131–143, 251–252 [Hebrew]
- Bl 38 M. Black, *Rituale Melchitarum*, Stuttgart 1938
- Bl 54 M. Black, *A Christian Palestinian Syriac Horologion*, Cambridge 1954
- Chi 29 M. Marcoff & D. J. Chitty, *Palestine Exploration Fund: Quarterly Statement* (1929), pp. 169, 178 and pls. II–III
- Due 06 H. Duensing, *Christlich-palästinisch-aramäische Texte und Fragmente*, Göttingen 1906
- Due 44 H. Duensing, "Neue christlich-palästinisch-aramäische Fragmente", *Nachrichten der Akademie der Wissenschaften in Göttingen: Philologisch-Historische Klasse* (1944), pp. 215–227
- Due 55 H. Duensing, "Nachlese christlich-palästinisch-aramäischer Fragmente", *ibid.* (1955), pp. 115–191
- Ko P. Kokowzoff, *Nouveaux Fragments Syropalestiniens de la Bibliothèque Impériale de St. Pétersbourg*, St. Pétersbourg 1906
- La J. P. N. Land, *Anecdota Syriaca*, IV, Leiden 1875, pp. 103–224 [177–233]
- Le 00 A. Smith Lewis & M. D. Gibson, *Palestinian Syriac Texts from Palimpsest Fragments in the Taylor-Schechter Collection*, London 1900

Introduction

The materials that the late Mr. Shirun collected and prepared were brought by him and his wife to the Hebrew University Bible Project in 1997, and were entrusted to my care. Professor Shemaryahu Talmon, the editor-in-chief of the Bible Project, asked me to prepare the second volume for the press. Dr. Mathew Morgenstern was appointed to proofread Shirun's material and ready it for final publication. When I checked this material, it turned out that Shirun had submitted several versions for each and every book. For instance, for the book of Psalms he had prepared *nine alternative texts*. We therefore decided that both Dr. Morgenstern and I would once more collate all of the fragments against the photographs of the original manuscripts in order to establish a final text. We both proofread the material several times. At the time, we discovered that Shirun's material actually included only the citations from the book of Psalms, while citations from all of the other books were missing. Therefore we decided to edit at this point only the book of Psalms, which covers more than 60% of the material planned to be published in the second volume.

II

This edition of the Syp version of Psalms contains continuous material from about 45 psalms, and citations from more than 80 psalms. Most of the texts included in this edition reflect the late period in the history of this dialect, that is, the beginning of the second millennium CE, when Syp was no longer a living language, but rather served only in ritual contexts. The majority of these psalms and citations are documented in various rituals. Most psalms are found in the *Horologion* published by M. Black,³ while

³ Bl 54 (For the list of bibliographical abbreviations see below, p. xi). As is well-known, when a psalm is recorded several times in the *Horologion*, Black edited only one occurrence, while merely referring to the others. We followed his approach, and recorded in-full only one instance of each such psalm, while the others were referenced in the apparatus of sources. However, when a psalm was attested in two different compositions, such as Psalm 57, which is included in both the *Horologion*

Introduction

others are scattered among diverse ritual texts such as the *Lectiary* published by the sisters Lewis and Gibson.⁴

III

Many scholars of Syp literature have noted that this body of texts is composed mainly of translations: the Septuagint, the New Testament and other Christian sources. The exception to this rule is some meager epigraphic material, which includes tombstones and inscriptions found in churches and monasteries. These epigraphs represent original, non-translated texts. Most Syp literature therefore does not offer any meaningful contribution to the textual study of the Bible. Its main importance lies in the preservation of the Syp language, giving us an opportunity to become familiar with the Christian dialect of Palestinian Aramaic, which parallels geographically and chronologically the Jewish dialect (known as “Galilean Aramaic”) and the Samaritan dialect.

The texts written in Syp can be divided into two periods. The early literature, produced in the sixth (or early fifth) to the eighth centuries, includes texts written when this dialect was still a living language. The late literature, produced in the tenth to the beginning of the thirteenth centuries, was written when this dialect was no longer spoken, and was used solely as the sacred language of the Melchite church in Palestine.⁵

and in the fragments published by Land, both versions were printed in the basic text.

⁴ Le 97.

⁵ For a fuller discussion of these subjects BA 77: 1–30. This book is based upon my 1976 dissertation, augmented and corrected, with the addition of detailed indices on pp. 547–581.

Introduction

IV

Professor Goshen believed, quite rightly, that the Syp version should be published in Hebrew script in order to widen its circle of readers. A different approach was taken by Christa Müller-Kessler and Michael Sokoloff in their excellent edition of the early Syp texts.⁶ They were not content with traditional Syriac Estrangelo, and ordered from a font designer a new set of Palestinian Syriac characters.

There can be no doubt that various details—both major and minor—are lost when a language is being transliterated from its original script into a different one.⁷ However, transliterating languages is today a common practice. For example, Akkadian cuneiform is transliterated into Latin script, and Samaritan texts in both Hebrew and Aramaic are commonly transliterated in modern “square” Jewish script, rather than using the Samaritan version of the Hebrew script employed by the Samaritans to this day. Thus Professor Goshen’s decision should be considered neither unusual nor exceptional.

V

The first volume of the edition is here supplemented by the largest part of text to be included in the second volume, comprising, as noted, about two thirds of the contents originally planned for this volume. The student of this material will become acquainted to the Syp dialect in its late manifestations of the early second millennium. Many linguistic features characteristic of

⁶ C. Müller-Kessler & M. Sokoloff, *A Corpus of Christian Palestinian Aramaic, I: The Christian Palestinian Aramaic Old Testament and Apocrypha Version from the Early Period*, Groningen 1997. This volume was followed by further volumes on the New Testament and other Syp compositions.

⁷ See BA 98: esp. 134, §7.

Introduction

this period were already systematically analyzed elsewhere.⁸ Even though the Syp dialect is best represented in texts of the early period—and in this respect no edition can exceed the books published by Müller-Kessler and Sokoloff⁹—no linguist should neglect texts representing the late period. These texts most probably reflect a different dialectal crystallization of the Syp language in comparison with the early texts,¹⁰ and many interesting linguistic features are attested in this late crystallization.

VI

The late texts enrich our linguistic knowledge of both lexicon and grammar. Perusing the glossary of Black's edition one finds both lexical and grammatical issues of considerable interest.¹¹ For instance, in Ps 84:4 **גַּם צִפּוֹר אֶפְרָחֶיהָ אֵשֶׁר שָׂתָה אֶפְרָחֶיהָ** (NJPS: “even the sparrow has found a home, and the swallow a nest for herself in which to set her young”), **אֶפְרָחֶיהָ** was rendered in the LXX by τὰ νοσσία αὐτῆς; in the *Horologion* published by Black it was rendered by גוזלה (“its chicks”).¹² This is another attestation of a lexeme, which was previously known only by its single occurrence in Luke 2:24: **וּשְׁנֵי תוֹרְטוֹבִיּוֹת אִם תְּרִין גּוֹזְלִין דִּיּוֹן** (“two turtledoves or two chicks of dove”).¹³

⁸ See BA 77: 203–281 (chap. 5: “Vocalization Systems”), 284–341 (chap. 6: “Early and Late Phases of the Language”), and *passim*.

⁹ See above, n. 6

¹⁰ See BA 77: 338–341.

¹¹ See Bl 54: 51–72.

¹² The expression **אֵשֶׁר שָׂתָה אֶפְרָחֶיהָ** is rendered there הן דיטם גוזלה (=“a place where it will put its chicks”). Unlike Hebrew, in Syp the subject (the bird) is masculine, and therefore the verbal form דיטם [deyēsəm] (< דיטים) is used. The vowel reduction of [e] to [ə] (יטים > יטם) is discussed in BA 77: 439ff.

¹³ See Bl 54: 54.

Introduction

In Ps 38:13, the phrase וַיִּנְקְשׁוּ מִבְּקֶשִׁי נַפְשִׁי (NJPS: “those who seek my life lay traps”) was rendered in the LXX καὶ ἐξεβιάσαντο οἱ ζητοῦντες τὴν ψυχὴν μου. This was translated in turn into Syp עשמוו הליו דבעין נפשי¹⁴ attesting to the verb עשׂו, probably borrowed from Syriac and meaning “oppress, prevail, give a final blow”.

An extremely interesting example attested in the Syp version of Psalms is the verb כוּע. Hebrew דָּמַם is translated into Greek by κατανυγῶ (“I will be silent”), and its Syp equivalent is כוּע: In Ps 4:5 רָגַזוּ וְאַל תְּחַטְּאוּ אִמְרוּ בְּלִבְבְּכֶם עַל מִשְׁכַּבְכֶם וְדַמְו, the verb וְדַמְו is rendered in the LXX by κατανυγίητε and in Syp by אַתְכוּעו. In Ps 30:13 לֹא לְמַעַן יִזְמְרוּ כְבוֹד וְלֹא יִדָּם the rendition of the phrase וְלֹא יִדָּם in Greek is in the first person singular: καὶ οὐ μὴ κατανυγῶ, and equally so in the Syp: אַתְכוּע וְלֹא אַתְכוּע. These data were already noted by Black,¹⁵ who wondered whether כוּע is derived from כוּע.¹⁶ This derivation, however, is most unlikely either as a graphic interchange (the letters *waw* and *nûn* are not similar in Syp script) or as phonetic alternation. I cautiously suggest another solution: Since the language spoken by the scribes of such texts was Arabic, and its traits are evident in *Horologion* texts as well, this verb may be an Arabic loanword. It is known that the meaning of Arabic *kawwa'a*, “was lying down on his elbow”, shifted to the meaning “was lying down, slept”. A semantic relation between the notions of sleep and silence can easily be seen, but this hypothesis is still in need of substantiation.

VII

Many grammatical features which are characteristic of the late period of Syp, are also attested in the texts published here. Some phenomena, which occur only in late texts, can also shed light on the linguistic history of this

¹⁴ This was already noted by Bl 54: 65.

¹⁵ Bl 54: 59.

¹⁶ Bl 54: 59 even refers to Lewy's dictionary s.v. כוּע.

Introduction

dialect in the early period. This is evident from many sections in the grammars of Schulthess¹⁷ and Müller-Kessler,¹⁸ and other works,¹⁹ and we can therefore limit our discussion to some short examples.

Explicit indications of a penultimate stress in Syp are found only in the late period. For instance, the spelling of 3sg masculine perfect, imperfect and participle forms of II-*w* verbs (the so-called “hollow verbs”) without *yôd* evinces that a change in the position of the stress took place. Spellings such as אטט, מטט, יטט instead of אטיט [asîm], מטיט [mesîm], יטיט [yesîm]²⁰ probably testify to an elision of the vowel [î] > [ə] due to a receding of the stress.²¹

Spellings such as יתובין instead of יתובון [yetübün] also indicate that the stress shifted to the penultimate syllable, which was followed by a dissimilation of the two consecutive vowels; the second vowel—in the unstressed syllable—changed from [ū] to [e], or more precisely elided into [ə].

Here are a few examples for the above-described phenomena found in this edition of the book of Psalms: דאטט translates אָשֶׁר שָׁם (Ps 46:9); מטט (לא הות) translates לֹא אָשִׁיית (Ps 101:3); יתובין (=“they will return”) next to the historical spelling יבהתון (=“they will be ashamed”) in the same verse (Ps 6:11). By the same token, יתותבין (=“they will dwell”) next to the historical spelling ינטרון ... ויתטמרון (translating יִשְׁמְרוּ ... יִצְפְּנוּ) in Ps 56:7.

¹⁷ F. Schulthess, *Grammatik des christlich-palästinischen Aramäisch*, Tübingen 1922 (re-printed Hildesheim 1965).

¹⁸ C. Müller-Kessler, *Grammatik des christlich-palästinisch-Aramäischen, I: Schriftlehre, Lautlehre, Formenlehre*, Hildesheim, Zürich & New York 1991.

¹⁹ See, for instance, the grammatical discussions in BA 77: 365–506.

²⁰ I transcribe a full vowel instead of a *shewa* (אֵיטִיט, אִיטִיט, אֵיטִיט) based on the conclusions reached in my previous analysis of this issue; see BA 77: 438–447.

²¹ See the discussion referred to in the previous footnote.

Introduction

VIII

Many more examples of philological or linguistic issues can be found in this edition which demonstrate important linguistic features of the Syp dialect, preserved even in texts written in the late period. These texts indeed reflect mistakes and external influence of Syriac and Arabic, as extensively discussed elsewhere.²² However, the transmission of Syp literature still preserves many of its original characteristics even in the late period.

* * *

Professor Goshen-Gottstein's decision to publish this edition and its realization by a painstaking and erudite scholar, the late Hanan Shirun, are worthy of appreciation. The first volume, together with the major block of material presented here, provide significant material for anyone who wishes to study the Syp dialect.²³ We owe a great deal to these two scholars.

This is the place to express our gratitude to Professor Shemaryahu Talmon, who made considerable efforts to make the preparation of the edition possible. Special thanks are due to Dr. Matthew Morgenstern, who took great care in preparing it for publication. We acknowledge the efforts of Dr. Ronit Nikolsky of *Daatz* as well as Mrs. Irit Nahum of *Art Plus* in typesetting this edition. Above all, we thank Mr. Noam Mizrahi, who took care of all the technical arrangements and coordinated between those involved in order to bring this project to completion.

Moshe Bar-Asher

²² See BA 77: 308–328 (“The Increase of Syriac Influence”), 328–335 (“The Presence of Arabic”), 335–338 (“The Increase of Mistakes”).

²³ Obviously, scholars who wish to study the Syp dialect should utilize the editions of Müller-Kessler and Sokoloff, which make almost all previous editions—of all works edited—practically superfluous.

PREFACE

The present volume marks the long awaited completion of a project undertaken by Professor Moshe Goshen-Gottstein almost fifty years ago, namely the preparation and publication of a critical edition of the Syro-Palestinian version of the Bible, based on a fresh collation of its extant fragments. Professor Goshen envisioned an edition that can serve both students of the Greek tradition—because the Syro-Palestinian version was translated from the Septuagint—as well as students of Aramaic dialectology.

The first part of the edition containing the Pentateuch and the Prophets, was published in 1973. The material for the present volume, which was planned to cover the Writings and Apocrypha, was prepared many years ago by Professor Goshen and his assistant Mr. Hanan Shirun, but for various reasons the publication of the second part was delayed. The progress achieved in this field made it necessary to deviate from Professor Goshen's original plan. At the advice of Professor Moshe Bar-Asher it was decided to publish the volume in its present form.

Dr. Matthew Morgenstern undertook the arduous task of preparing the manuscript for publication. Professor Moshe Bar-Asher checked the material over and over again to ensure its accuracy, and also contributed the introduction. Mr. Noam Mizrahi coordinated between those involved in the project over the years in order to ensure its successful completion. The Hebrew University Magnes Press assumed responsibility for the publication of the book. Thanks are due to all of them.

We wish to acknowledge the generous contribution of the Center for the Preservation of Ancient Religious Texts at Brigham Young University in support of this publication.

Shemaryahu Talmon

CONTENTS

Preface	vii
Introduction	ix
Bibliographical Abbreviations	xvii
Sigla and General Abbreviations	xx
The Book of Psalms in the Syro-Palestinian Version	1